YOZUVCHI IDIOLEKTINI TARJIMADA QAYTA YARATISH MASALALARI

Nilufar Yokubovna Turdiyeva
SamDChTI dotsenti
nilufarturdiyeva0082@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola zamonaviy tilshunoslik, tarjimashunoslik va lingvokulturologiya uchun muxim bo`lgan mavzuga bag'ishlangan bo`lib, yozuvchi idiolektining tarjimada berilishi, tarjimaga tarjimon tomonidan kiritilgan transformatsiyalarning asoslanishi va ularning yozuvchi idiolektini tarjimada saqlanishi xizmat qilishi kabi masalalarning batafsil tahlili olib borilgan. 36Shu bilan bir qatorda, tilshunoslarning idiolekt va idiouslub atamalariga bergan izohlari tahlil qilinib yozuvchiga xos so‘zlarni tanlash va ishlatish uslubi kabi ta’rifni eng maqbul ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so`zlar: muallif idiolekti, idiouslub, badiiy tarjima, transformatsiya, madaniy-lisoniy xususiyat

KIRISH

Badiiy asarni tarjima qilish tarjimon uchun qiyin sinov bo‘lib, nafaqat ona tilida, balki tarjima tilida ham chuqur bilim olishni, shuningdek, muallif tomonidan o‘ylab topilgan g‘oyani to‘liq tushunishni va singdirishni talab qiladi. Qiyinchiliklardan biri muallifning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘tkazishdir, chunki u bitta yozuvchining ham, butun millatning ham madaniy va lingvistik xususiyatlarini aks ettiradi. Maqolamizda biz taniqli amerikalik adib A.S.Bayett kabi yozuvchining asarlari misolida muallif idiolektini berilishida taxlil qilishga qaror qildik. Tanqidchilar va tadqiqotchilarning idiolektning xususiyatlarini aniqlashga, shuningdek, ushbu yozuvchi asarlarining janrini aniqlashga faol qiziqishi, birinchi navbatda, uning ijodi realizm, postmodernizm, modernizm va romantizm kabi bir necha janrlarning birlashmasida ekanligi bilan bog‘liq. Shuni ta’kidlash kerakki, A.S.Bayettlarning yozuvchi sifatida shakllanishiga ko‘plab adabiy, lingvistik, siyosiy va ijtimoiy tendensiyalar ta’sir ko‘rsatdi.

Yillar davomida "idiolekt" tushunchasi ko‘pincha adabiyot sohasida tadqiqot ob’yektiga aylanib, uning ajralmas qismi bo‘lib kelgan. Yuqorida ta’kidlanganidek ushbu konsepsiyani shakllantirgan birinchi olim tilshunos A. I. Yefimov edi. U "idiouslub va idiolekt - bu badiiy asarlarni yaratishda yozuvchi tomonidan ishlab chiqilgan va

qo‘llaniladigan nutq vositalarini qurishning individual tizimi" yoki "yozuvchiga xos so‘zlarni tanlash va ishlatish uslubi" deya ta’riflaydi [3, 29]. Ushbu ta’rifga ko‘ra, "idiouslub va idiolekt" deganda biz har doim professional tanqidchilarni ilmiy ish ob’yekti sifatida jalb qiladigan muallifning yozish uslubini nazarda tutamiz.

Shuni ta’kidlash kerakki, muallifning individual uslubining barcha xarakterli xususiyatlarini, matnning lingvistik xususiyatlarini va uning ekspressiv ta’sirini saqlab qolgan holda, badiiy asarni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish juda qiyin. Natijada tarjimada yoki adabiy til normalaridan chekinish yoki mazmun jixatdan o‘zgarishlar kuzatilishi mumkin.

V.N.Komissarovning fikricha badiiy tarjimaning alohida qiyinligi shundaki, "tarjima jarayonida to‘g‘ridan-to‘g‘ri estetik ta’sir qilish qobiliyatiga ega matnlarni yaratish" zarur [4, 54]. Bunday vazifa bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, birinchi navbatda "adekvatlik" va "ekvivalentlik" kabi asosiy tushunchalar bilan bog‘liq. Ekvivalentlik deganda biz matnning ba’zi parametrlarining, masalan, sintaktik ma’nolar yoki morfologiya darajasida mos kelishini nazarda tutamiz. Tarjimaning asl nusxaning individual uslubiga butun matn darajasida muvofiqligi yetarli deb hisoblanishi kerak.

Uslublar. Ba’zan, yozuvchining o‘ziga xosligini uzatishda tarjimon zamon yoki tarixiy stilizasiya zarurligiga duch kelishi mumkin. Agar asl nusxani yozish vaqti tarjima vaqtidan juda uzoq bo‘lsa, tarjima qilishda ushbu uslub majburiydir. Umuman olganda, tarixiy stilizasiyaga ehtiyoj bor uchta asosiy holat mavjud:

1) asl nusxani yozish vaqti tarjima vaqtidan juda uzoqdir;

2) asl nusxa muallifi ataylab tarixiy texnikadan foydalanadi;

3) asl nusxa muallifi ataylab tarixiy stilizasiyaga murojaat qiladi va asl nusxani yozish vaqti tarjima vaqtidan juda uzoqdir .

Shunday qilib, vaqt masofasini qayta yaratish uchun grammatik va sintaktik stilizasiya usullaridan foydalanish mumkin, masalan, xozirda kam qo‘llaniladigan fe’ldan yasalgan otlarni qo‘llash; qadimgi davrlar asarlariga xos bo‘lgan xarakterli so‘z tartibi; yoki boshqa tillardan kirib kelgan o‘zlashmalardan foydalanish.

Original matnlar bilan ishlashda amaliy misol sifatida maqolamizga jalb qilingan A. S. Bayett idiolektining asosiy xarakterli xususiyatlari, shuningdek ularning tarjimada qanday aks ettirilganligini ta’kidlab o‘tishimiz mumkin. Yozuvchi o‘z asarlarida metafora zanjiri ko‘rinishidagi jumla darajasida ham, epizod shaklidagi matn darajasida ham amalga oshirilishi mumkin bo‘lgan ko‘plab metaforalardan foydalanadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Biz maxsus lug‘atlarda o‘rnatilmagan va muallifning individual ijodi bo‘lgan yoyiq metaforalarini tahlil qildik.

Maqolamizda tarjimonlar tarjimada stilistik vositalarni qayta yaratishda foydalanadigan turli strategiyalar aniqlandi. Avvalo, biz A. S. Bayett asarlarining asl nusxalarini taqqosladik. “Possession: A Romance” va “The Children‘s Book”ning tegishli tarjimalari bilan va muallif metaforasini uzatishning bir necha usullarini aniqladik. Ushbu asarlarda biz muallifning metaforalarini o‘z ichiga olgan 40 ta bo‘lakni aniqladik. Ulardan 14tasi deyarli so‘zma-so‘z takrorlangan, qolgan 26tasi badiiy obrazni saqlab qolish uchun ba’zi o‘zgarishlarni talab qilgan.

Keling, metaforalarni ko‘rib chiqaylik, ularni tarjima qilishda tasvirni saqlab qolish uchun tarjimon tarkibiy o‘zgarishlarga murojaat qilishi kerak edi. Bunday misollar namunaning ko‘p qismini tashkil qiladi.

He thought of himself as a latecomer. He had arrived too late for things that were still in the air but vanished, the whole ferment and brightness and journeying and youth of the 1960s, the blissful dawn of what he and his contemporaries saw as a pretty blank day [6, 28].

Roland o‘zini juda kech tug‘ilgan deb o‘ylardi. U oltmishinchi yillar davomida havoda o‘tgan hayajon, bezovtalik, yoshlik, quvnoqlikni, unga va tengdoshlariga oldindan xira bo‘lib tuyulgan yangi kunning quvonchli tongini zo‘rg‘a ushladi [2, 19].

Ushbu parchaning tarjimasida metafora saqlanib qolgan, tuzilish nuqtai nazaridan, bu jumla tarjimada to`liq qayta qurilgan. Ingliz tiliga xos anafora o`zbek tili normalariga muvofiq almashtirildi (he – Roland). Ekspressiv konkretlashtirish matnning pragmatik ta’sirini saqlab qolish uchun ishlatiladi: to be in the air – havodga yoyilgan. Journeying so`zi hikoyaning umumiy ohangini hisobga olgan holda kontekstual almashtirish trasnformasiyasi asosida almashtirildi. Shuni ta’kidlash kerakki, asl nusxaning muallifi polisindeton usulidan foydalangan: the whole ferment **and** brightness **and** journeyings **and** youth of the 1960s – gapni pauzalar asosida sekinlashtirgan holda, u har bir so`zning rolini ta’kidlaydi. Biroq, tarjimon ushbu texnikani saqlab qolmadi va natijada tarjimaning mazmun jixatdan sayozilgiga olib keldi. Shuningdek, ushbu misolda yana bir metafora mavjud - the blissful dawn va u yangi kunning quvonchli tongi tarzida tarjima qilingan.

Mmuallif ma’lum bir davrga xos bo‘lgan ingliz voqeliklarini, atamalarni, siyosiy arboblar va tarixiy shaxslarning ismlarini, o‘quvchini mashhur yozuvchilarning adabiy asarlariga, qadimgi afsonalarga va Injilga havola qiladigan ishora va iqtiboslardan tez-tez foydalanishi aniqlandi. Bizning fikrimizcha, ular tarjimada aks ettirilishi kerak, shunda asar tegishli davrningning barcha xususiyatlarini yo‘qotmaydi va muallifning idiolekti saqlanib qolinadi.

Eng yorqin misollardan biri bu “Bolalar kitobi” romanining qahramonlaridan birining nutqida uchraydigan bank nomi.

But he believed the Old Lady should put her affairs privately in order [7, 35].

Lekin u “Ulug‘ xonim”o‘z ishlarini begona ko‘zlardan panada bitirishi kerak deb hisoblaydi [1, 80].

Berilgan misoldagi kinoya - allyuziyani tanib olish juda qiyin, chunki unda qo‘shtirnoq yoki aniqlovchi so‘z mavjud emas. Biroq, Old Lady atoqli ot ekanligi aniq. Ushbu kinoya o‘zga madaniyatning barcha o‘quvchilari uchun tushunarli bo‘lmasligi mumkin, uni aniqlash uchun yetarli darajadagi fon bilimga ega bo‘lish kerak. Shuning uchun tarjimon bankning allaqachon o‘rnatilgan ikkinchi nomidan foydalanishga qaror qildi va tarjimaga izoh qo‘shib unda bu nom Angliya bankining taxallusi yekanligini tushuntirdi.

Shuningdek, ushbu asarlarda mifologik va Injil mavzulariga ishora mavjud:

but to make dames blanches float.

...lekin sahna ustida “oq farishtalarning” uchib yurishi.

Except the Lord build the house, they labour in vain that build it.

Agar Robbing uy qurilishiga izn bermasa, uni qurayotganlar behuda xarakat qiladilar.

Berilgan misollarda allyuziyalar okkazional vazifani bajaradi, o‘quvchini asardagi voqealar sodir bo‘lgan ma’lum bir davr atmosferasi bilan tanishtirishga yordam beradi yoki ma’lum bir fakt, shaxs yoki hodisaga ishora qiladi.

Shunisi e’tiborga loyiqki, A. S. Bayettning idiolekti turli vaqtlarda ochiladigan ikki yoki undan ortiq hikoyalardan foydalanish bilan tavsiflanadi. Binobarin, bu ta’sirga erishish uchun yozuvchi tarixiy stilizasiya texnikasidan, shuningdek diaxronik interdiskursivlik texnikasidan, ya’ni turli davrlarning nutqlarini aralashtirishdan foydalanadi [5, 77]. Ushbu texnikani arxaizatsiya orqali berish mumkin, bu o‘tgan davrlar haqidagi rivoyatga antik davrning ma’lum bir lazzatini beradi. Viktoriya davri shoirlarining maktublarida uchraydigan arxaizmlardan ba’zi misollar.

I cd diagnosethis state of being in love . ...tushuntirishim mumkin.

I wd have told you no. Aytmoqchimanki.

Dear Madam. Marhamatli xonim!

Oh Sir. Marhamatli janob

My very dear. Mening qimmatligim!

Yours very sincerely. Sizning sodiq qulingiz.

Dastlabki ikkita misoldan ko‘rinib turibdiki, tarjimon tarjimada bu o‘ziga xos bo‘lmagan qisqartmalarni aks ettirmagan, ularni tashlab ketgan. Boshqa hollarda, u tarjima

kompensatsiyasini qo‘llagan va shu bilan tarjimadagi yo‘qotishlarni qoplagan.

A.S. Bayet idiolektining yana bir o‘ziga xosligi syujetga aloqador bo‘lmagan elementlar parchalar kabi uslubiy dominantlarning qo`llanilidadir. Syujetga aloqador bo‘lmagan elementlarga aksar hollarda voqealar belgilarini, joylarini va holatlarini tavsiflash uchun ishlatiladigan tavsiflar kiradi.

It was falling with great steadiness, through a still atmosphere; it was silent and swallowing; distinctions of ledges and contours were vanishing on the hills, and the trees were heavy with capes and blankets glittering softly, curved and simple.

Everything had closed in on the house in the hollow, which seemed to be filling. Urns on the lawn were white crowned and slowly sinking, or so it seemed, in the deepening layers [7, 79].

Снег в оцепеневшем воздухе падал и падал неослабно; беззвучный, всепоглощающий, скрадывал ярусы и очертания холмов. Деревья под тяжкими капюшонами и покрывалами в неярких блѐстках стояли простые, выкруглив кроны. Сомкнулось пространство вокруг дома в лощине, словно бы заполнявшейся снегом. Каменные вазоны на лужайке оделись белыми венцами и медленно утопали в растущих сугробах – или это лишь так казалось [7, 176].

Ushbu parchada tarjimada to‘liq saqlanib qolgan bir nechta yoyiq metaforalar mavjud. Inglizcha polisemantik so‘zlarni (atmosphere – havo, everything – makon, layers – qor uyumlari) konkretlashtirish tasvirni yaxshiroq tasavvur qilish imkonini beradi. Transformasiyaning bu tanlovi tilning stilistik xususiyatlaridagi farqlar bilan izohlanadi. O‘zbek tili ingliz tilidan ko‘ra o‘ziga xosdir. Tarjimada qo‘shimcha elementlar (daraxt uchlari) mavjud bo‘lib, ular tasvirni vizualizasiya qilishning to‘liqligi uchun ham ishlaydi. Ingliz tiliga xos bo‘lgan davomiylikni, ya’ni harakatning davomiyligini berish uchun tarjimon o‘zbek tilida harakatning uzoq vaqt davom etganini ko‘rsatish maqsadida yana va yana yog‘ardi iborasi bilan bergan. Yuqoridagi barcha transformatsiyalar o‘zbek tili reseptorlari uchun tavsiflarni moslashtirishga yordam beradi.

XULOSA

Xulosa o`rnida shuni ta’kidlahs joizki A. S. Bayett idiolektiga xos bo‘lgan xarakterli texnikalaridan biri bu arxaizasiya orqali uzatilishi mumkin bo‘lgan tarixiy stilizasiya. Muallifning romanlarida ko‘pincha vaqt o‘tishi bilan eskirgan yoki tilida o‘xshashi bo‘lmagan so‘zlar mavjud shu bois muallif idiolektini berishda o‘quvchiga pragmatik ta’sirni saqlab qolish uchun yo‘qotishlar arxaizasiya vositalari yordamida qoplanishi mumkin.

Lisoniy dunyo manzaralaridagi nomuvofiqliklar tufayli allyuziyalarni tarjima qilish ayniqsa qiyin bo‘lgan. Allyuziv

tasvirni saqlab qolish va uni boshqa madaniyatning vatani bo‘lgan o‘quvchiga tushunarli qilish uchun tarjimonlar ko‘plab izohlar qo‘shishiga to‘g‘ri keladi. Bizning fikrimizcha, tarjimada berilayotgan izohlar A. S. Bayett idiolektini saqlashning eng mos usuli hisoblanadi, chunki bu o‘quvchiga qo‘shimcha ma’lumotlar hisobiga kinoyaning yashirin ma’nosini ko‘rish va ochish imkonini beradi. Umuman olganda, tarjimonlar A. S. Bayett idiolektining xarakterli xususiyatlarini tiklashga muvaffaq.

REFERENCES

1. Байетт А. С. Детская книга / пер. с англ. Т. Боровиковой. М.: Эксмо, 2012
2. Байетт А. С. Обладать [Электронный ресурс] / пер. с англ. В. К. Ланчиков, Д. В. Псурцев. М., 2004.
3. Ефимов А. И. Стилистика русского языка. М.: Просвещение, 1969. 262 с.
4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: учебное пособие. – Москва: ЭТС, 2002. – 128 с.
5. Сачава О. С. Интердискурсивность: синхрония и диахрония // Язык. Текст.Дискурс. 2011. № 9. С. 77.
6. Turdiyeva N., Mansurova Z. Analysis of idiolect and idiostyle from the point of view of literary genres //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. C12. – С. 170-174.
7. Byatt A. S. Possession [Электронный ресурс]. N. Y., 1990.
8. Byatt A. S. The Children‘s book [Электронный ресурс]. N. Y.: Alfred A.Knopf,2009